

Čtyři kresebné rekonstrukce hradu Olomučany

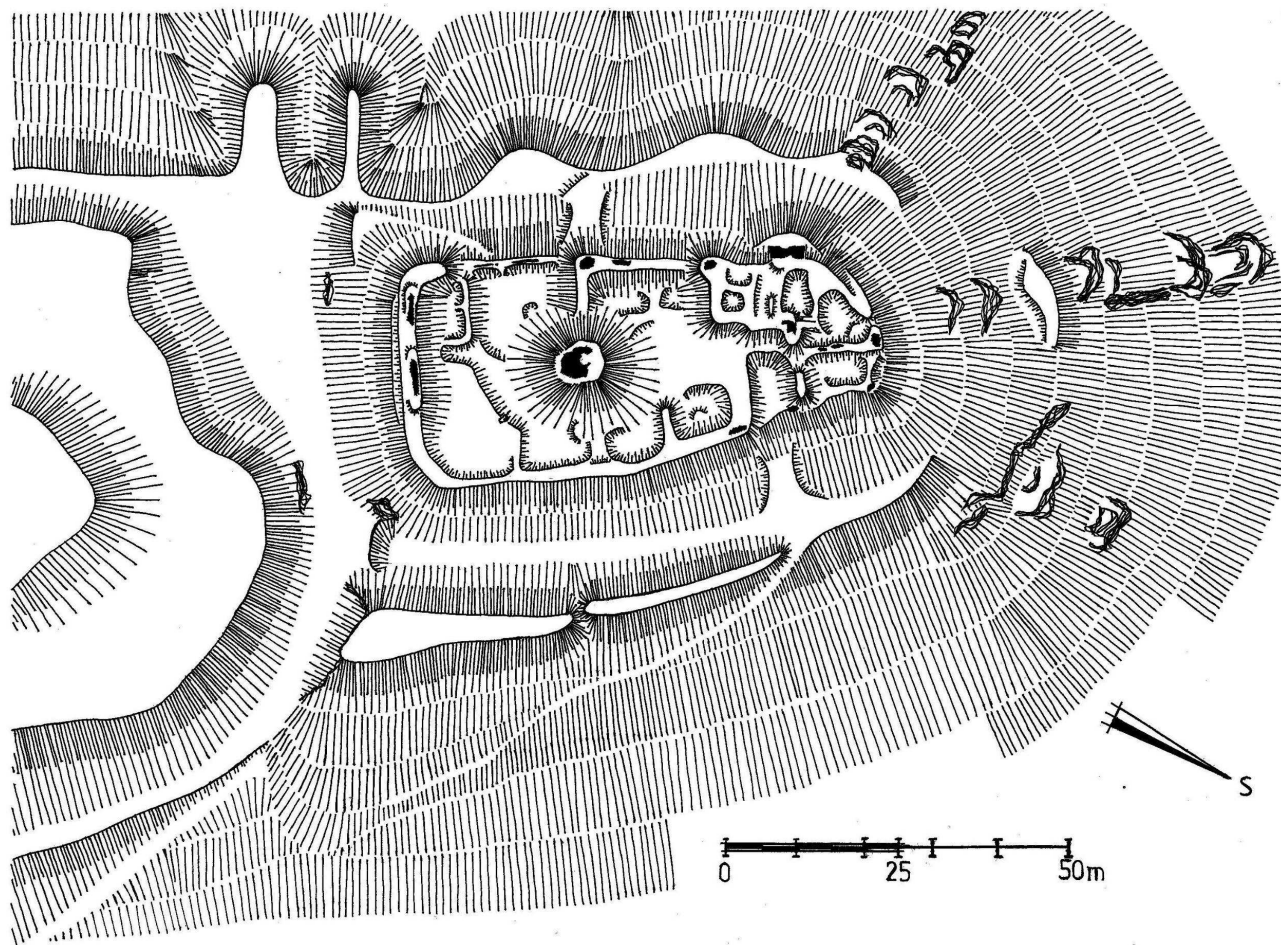
Jan Štětina

Zříceniny hradu Olomučany (nesprávně také Čertův Hrádek, k. ú. Olomučany, okr. Blansko) náleží k méně známým hradům blanenského regionu. Přesto se i této zajímavé památce dostalo novodobého badatelského zájmu, který vyústil v několik kresebných rekonstrukcí středověkého stavu olomučanského hradu, zhotovených různými autory na základě vlastních terénních zjištění a dosud publikovaných poznatků. Předložený text se snaží o konfrontaci současného stavu vědomostí právě s představenými kresebnými rekonstrukcemi. Sepsání následujících řádků podmínil nejen zájem o konkrétní, autorovi po všech stránkách blízkou lokalitu, ale i úvaha o významu kresebných rekonstrukcí v procesu hlubšího poznávání torzálně dochovaných památek.

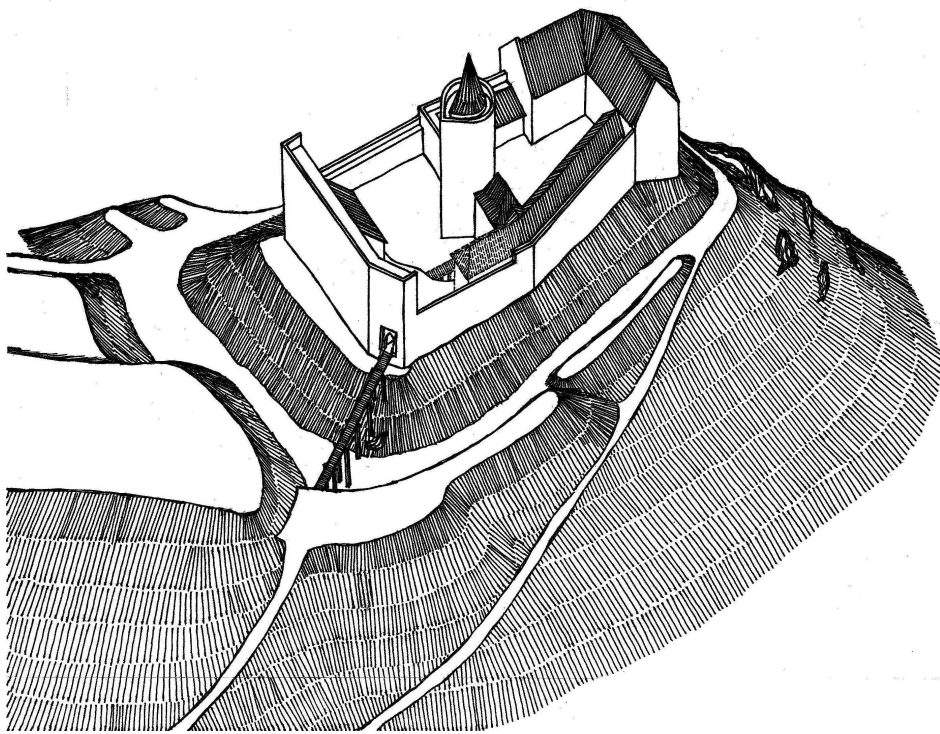
Nejprve drobný exkurs do historie. Pozůstatky hradu zaujímají klesající spočinek mohutné ostrožny, vybíhající do údolí řeky Svitavy z masivu Dlouhého vrchu asi 1,5 km západně od obce Olomučan. Hrad do dnešních dnů zůstal dochován ve formě výrazných terénních pozůstatků, z nichž lokálně vystupují zbytky zděné architektury (obr. 1). Bez ohledu na to, zda hrad již od svého počátku plnil funkci správního centra malého olomučanského panství, nebo měl chránit severní část panství hradu Obřany u Brna, můžeme jeho počátky klást do druhé poloviny 13. století.¹⁾ Při dnešním stavu poznání nepříliš důvodná se zdá být úvaha

o souvislosti olomučanského hradu s majetky olomouckých biskupů v okolí městské osady Blanska (vzdálené asi 2,5 km severně od olomučanského hradu). Ke správě biskupských majetků totiž sloužil hrad Blansko, založený v 60. letech 13. století olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburgu.²⁾ Je rovněž nutno připomenout, že olomučanský region zejména v období raného středověku sloužil k dobývání a zpracování železné rudy, přičemž kontinuita železářské výroby zřejmě přetrvávala i v období vrcholného středověku.³⁾ Možnou spojitost výstavby olomučanského hradu s těžbou a zpracováním rud nelze však dnes prokázat. I v souvislosti s počátky hradu je zajímavá úvaha, podle níž po rozboření hradu Obřany u Brna v letech 1315/1316 mohl druhý hrad na panství, tedy právě Olomučany, sloužit jako dočasné správní středisko obřanského panství. Hrad Olomučany totiž v roce 1346 drželi potomci Jindřicha z Lipé, o němž víme, že v roce 1324 držel právě Obřany. Ve druhé polovině 14. století olomučanský hrad vlastnili Cimburkové, od nichž později panství získali páni z Opatovic. Ještě v letech 1406 – 1437 se v písemných pramenech objevuje Jan Bidlo z Olomučan. Psaná historie pak o Olomučanech na půl druhého století mlčí a jméno vsi, nikoliv však hradu, se objevuje až v roce 1560 v souvislosti s blízkým novohradským panstvím.

Z posledního pokusu o monografické zpracování sta-

Obr. 1. Hrad Olomučany (okr. Blansko). Terénní náčrt půdorysu hradu a nejbližšího okolí (podklad podle M. Plačka, doplnil a upravil J. Štětina 2003).

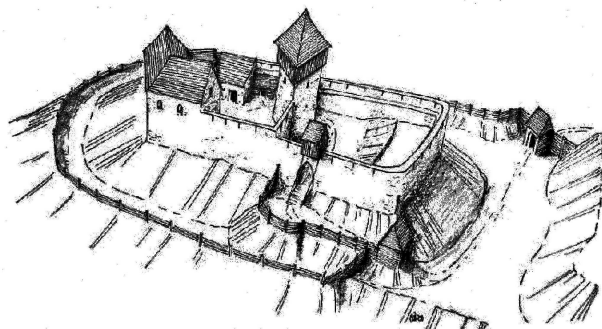
Obr. 2. Hrad Olomučany (okr. Blansko). Pokus o rekonstrukci stavu hradu na počátku 15. století, pohled od východu (kresba J. Štětina 2003).

vebního vývoje hradu vychází první kresebná rekonstrukce, která zaznamenává autorem předpokládaný stav olomučanského hradu na prahu 15. století (obr. 2).⁴⁾ Půdorys lokality vznikl doměřením a úpravou terénního náčrtu pozůstatků lokality, publikovaného v pracích M. Plačka.⁵⁾ Rekonstrukce zohledňuje nové skutečnosti, zjištěné terénním průzkumem lokality (např. směr břítu předpokládané válcové věže, půdorys hradního paláce, přibližný rozsah další zástavby předního i zadního hradu, terénní situace a komunikační vazby sídla na bezprostřední okolí). Hrad ve velmi nevýhodné poloze pod vrcholem Dlouhého vrchu měl nepravidelně lichoběžný půdorys a dvoudílnou dispozici. Přední část téměř čtvercového půdorysu, vymezená zděnou hradbou v čelní partii zvýšenou do podoby mohutného štítu, sloužila zejména komunikačním účelům. Patrně ve východním nároží přední části hradu se nacházela vstupní brána, ke které směřoval most, kotvený do vrcholu valu a překračující široké východní ohbí příkopu. Val měl ve východní partii podobu mimořádně masivní sypané bariéry, jejíž dimenze můžeme dobře posoudit na „řezu“, vzniklém po proražení nejmohutnějšího úseku valu novodobou lesní komunikací. Právě na osu původní vstupní komunikace, směřující k hradu od obce Olomučan a postranní větví i z údolí řeky Svitavy, mířil břít válcové věže, vetknuté do středu dělicí hradby mezi přední a zadní částí hradu. Zatímco ochranu přední části hradu zajišťovala bariéra štítové hradby, vstup do zadní části chránila válcová věž s břítem.⁶⁾ Dvoukřídlý, patrně podsklepený palác s pravouhlejším stykem křídel v nádvoří a zalamovaným vnějším obvodem stál v severozápadním pólu dispozice, nad svitavským údolím. Palác měl složitější dispozici a v nejnižší úrovni si dochoval lomené okénko v okoseném pískovcovém ostění. Na terase pod dlouhou jihozápadní frontou jádra je možno předpokládat hospodářské zázemí hradu, alespoň v některé z fází života hradu snad přístupné cestou obcházející severní

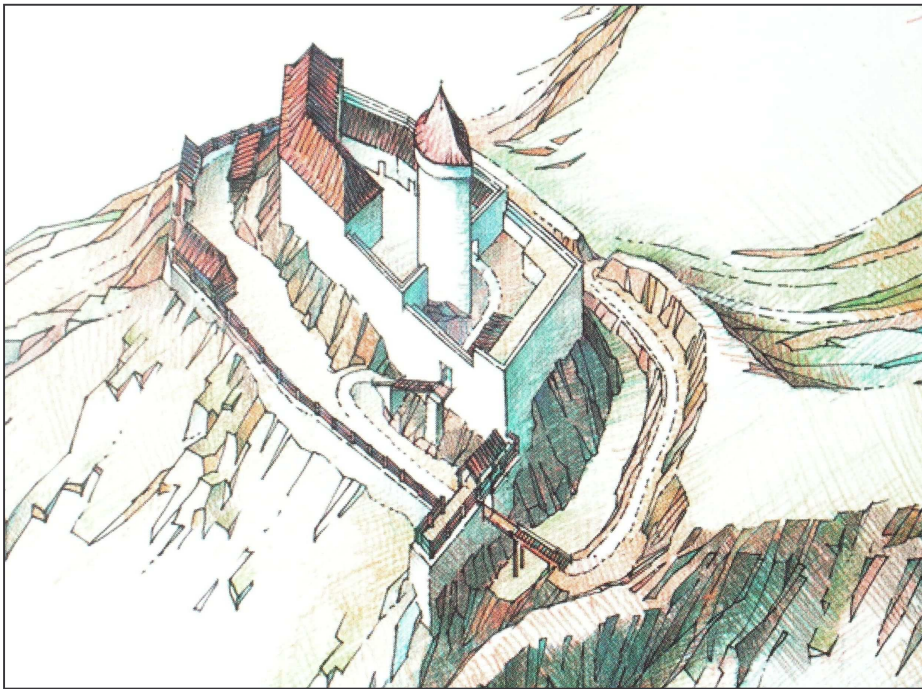
a severozápadní obvod hradu. Stavební úpravy 14. století přinesly patrně zahuštění zástavby jádra – čitelné jsou zejména reliktů několika prostorové stavby při severní hradbě. Právě mezi severní hradbou a břítovou věží vznikl vstupní objekt do zadní části hradu, vybavený kvalitními architektonickými články. Dodatečným zásahem z mladších fází života hradu mohla být i změna komunikačního schématu – nelze totiž vyloučit vedení vstupní cesty přes terasu předhradí a přeložení vstupu do jihozápadní obvodové hradby přední části hradu. S touto změnou ostatně mohlo souviset také rozšíření již tak velmi mohutného šíjového příkopu v jižní polovině (na impozantních cca 35 m při horním okraji). Naopak teprve do 14. století kladené dodatečné zesílení hradby přední části hradu

není pravděpodobné, už vzhledem k výše popsaným odlišným rolím, které v obraně vstupu do předního i zadního oddílu hradu připadaly právě štítové hradbě a břítové věži.

Další pokus o znázornění časově blíže neurčené středověké podoby olomučanského hradu v pohledu od jihu vzešel z ruky Ondřeje Štěpánka a je datován prosincem 2007 (obr. 3).⁷⁾ Půdorys hradu opět vychází z terénního náčrtu publikovaného M. Plačkem. Autorova vize sídla, v souladu se závěry M. Plačka, správně rekonstruuje základní členění hradu a zaujme především navrhovaným komunikačním řešením. Uvažuje totiž o vedení přístupové komunikace průrazem ve východním valu a dnem šíjového příkopu, kterým ostatně vede i dnešní přístup. Odtud měla komunikace stoupat terénní rampou po mostě přes další příkop do brány v boční, jihozápadní hradbě předního oddělení. I přes dosud existující velmi výrazné terénní reliktů není zaznamenána štítová hradba předního oddělení hradu. Věž v dělicí hradbě mezi oběma částmi hradu má

Obr. 3. Hrad Olomučany (okr. Blansko). Pokus o rekonstrukci stavu hradu v blíže neurčené středověké fázi, pohled od jihozápadu (kresba O. Štěpánek 2007).

Obr. 4. Hrad Olomučany (okr. Blansko). Předpokládaný stav hradu na počátku 15. století, pohled od jihu (kresba P. Šimeček 2009).

v autorově podání čtvercový půdorys, odůvodněný patrně existencí dnes již opět zaniklého přímého úseku jižní vnější zdi věže i úvahou M. Plačka o možné existenci hranolové, nakoso postavené věže. Dodejme pouze, že hranolovému půdorysu věže se nezdá nasvědčovat tvar destruktčního kužele, stejně jako existence vnitřní šachty kruhového půdorysu. Přestože definitivní vyřešení otázky půdorysu věže můžeme očekávat teprve od podpovrchových průzkumů, dnešní stav vědomostí nás směřuje spíše k představě kruhové, břitem opatřené věže s průměrem blížícím se 10 m. Podoba paláce se zalomeným půdorysem a prakticky paralelním průběhem nádvořních i vnějších zdí koresponduje s tradiční představou půdorysu budovy před nedávným nálezem pravoúhlého styku nádvořních zdí. Za inspirativní je třeba považovat zejména autorovo pojetí vstupu do hradu, jakkoliv pro zakreslené řešení bez přispění archeologického průzkumu nemáme hmatatelné důkazy. Podnětná je i kresebně vyjádřená úvaha o přičlenění severovýchodní terasy k vnějšímu okruhu lehkého ohrazení hradu, navazující na příkop a segment sypaného valu na vstupní, východní straně areálu.

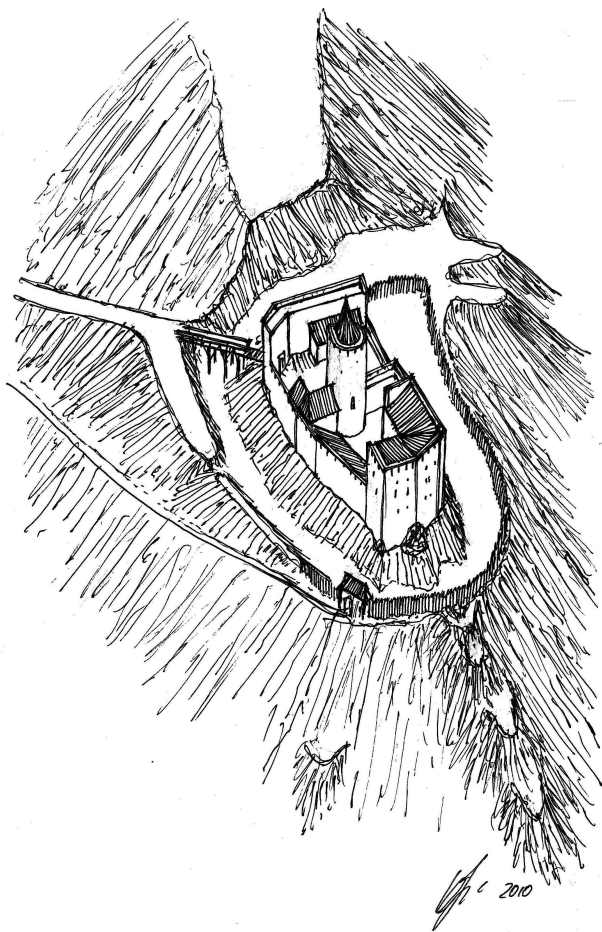
Třetí kresebná rekonstrukce stavu hradu Olomučany je dílem ing. arch. Pavla Šimečka a náleží do souboru kresebných rekonstrukcí moravských hradů, vzniklých v rámci výstavního projektu *Copuli lapidum* (obr. 4).⁸⁾ Autor v bravurní kresbě zachytil svůj názor na stav hradu Olomučany počátkem 15. století, opět v nadhledové axonometrii v pohledu od jihu. Dvoudílná dispozice hradu a rozvržení jeho hlavních částí – obvodové hradby, válcové věže s břitem v dělicí hradbě a půdorysně zalomeného paláce v chráněné poloze nad svahem spadajícím ke Svitavě – souhlasí s realitou dobře zaznamenanou Plačkovým půdorysným nákresem. Invenční (a pro další úvahy podnětné) je navrhované řešení komunikačního systému hradu. Vstupní cesta měla přibližně uprostřed procházet východním valem v místě, kde dodnes spatřujeme výraznou prohlubeň neznámého původu. Přes terasu vytvarovanou ve vnějším svahu šijového příkopu by cesta dospěla do rozšířené části

v jižním vyústění příkopu. Odtud by přes dřevěný most směřovala do předhradí, nacházejícího se na terénním stupni pod boční, jihozápadní frontou hradu. Výrazný terénní rozdíl mezi předhradím a uvažovaným vstupem do přední části hradu by musela vyrovnat strmá rampa. Jeden z dvojice podlouhlých sypaných útvarů, vystupujících z jižního vyústění šijového příkopu, autor logicky spojil s vnějším opevněním předhradí. Toto řešení je možné stejně jako varianta, že se jednalo pouze o výsypky vzniklé hloubením příkopu bez jasně definované fortifikační role, metodami povrchového průzkumu ostatně nedoložitelné. Hmotové uspořádání hradu nepochybně vychází z autorovy znalosti komplikované terénní situace v okolí. Čelo hradu tak, v souladu s in situ existujícím terénním reliektem,

chrání vysoká a masivní štítová hradba, při vstupu do zadní části je pak vztčena mohutná břitová věž. Její břit však v rozporu s dnes již neexistující skutečností, doloženou starším terénním průzkumem, nemíří na osu vstupní cesty (tj. k východu), ale směřuje proti prudce se zvyšujícímu terénu před čelem hradu.

Konečně čtvrtý pokus o vyjádření hmotového řešení olomučanského hradu a jeho vztahu k nejbližšímu okolí představuje variantu první verze (obr. 5). Hrad je zachycen v nadhledu od severu, tedy od údolí řeky Svitavy. Hradní palác je zde řešen jako masivní budova, krytá pultovými střechami spádovanými do nádvoří. Tuto variantu lze zdůvodnit hlavně rozdílností dimenzí mohutné vnější obvodové zdi paláce (cca 260 cm) a poněkud subtilnější zdi dvorní (asi 170 cm). Přestože se palác nacházel na nejchráněnějším místě hradu, mohl být současně ohrožen z terénní plošiny v severovýchodním předpolí, případně z blízké vstupní cesty stoupající k hradu ze svitavského údolí. Značné výškové vyvinutí palácové budovy, při pohledu z údolí řeky Svitavy strmí na vrcholu vysokého skalnatého hřbetu, dodnes naznačují výrazné terénní reliekty tohoto objektu i mohutné suťové kužely na svazích ostrožny. Ostatně i obtížně vysvětlitelné vysunutí celého hradu až do nejzazší možné polohy klesající ostrožny, dříve vykoupené podstatným snížením obranných kvalit hradu, může naznačovat těsnější vazbu na svitavské údolí. S údolím řeky Svitavy byl hrad ostatně spojen i jednou ze dvou přístupových komunikací.

Kresebné rekonstrukce zaniklých či destruktci postižených objektů, nejčastěji hradních zřícenin, poskytují nepoučenému zájemci více či méně věrohodný pohled na pravděpodobný, později změněný nebo dnes již neexistující stav daného objektu, pochopitelně s různým podílem autorské licence. Kresebné rekonstrukce se však mohou stát i prostředkem k hlubším úvahám o možném či pravděpodobném vývoji jednotlivých částí areálu, zaniklém komunikačním schématu nebo funkcích dnes již obtížně interpretovatelných

Obr. 5. Hrad Olomučany (okr. Blansko). Pokus o rekonstrukci hradu na počátku 15. století, pohled od severu (kresba J. Štětina 2010).

ných terénních útvarů. To platí zejména u objektů dochovaných pouze ve formě obtížně čitelných terénních reliktů či s minimem existujících nadzemních částí. Čtveřice představených kresebných rekonstrukcí olomučanského hradu variantní řešení a teoretickou diskusi nad dosud nedořešenými problémy této téměř archeologizované lokality nepochybně umožňuje. Text však nesměřoval k úzce odborné polemice nad některými diskutabilnějšími aspekty představených rekonstrukcí. Jakékoliv kategorické závěry, týkající

se subtilních otázek spojených s detaily stavebního vývoje olomučanského hradu, by ostatně za současného stavu archeologicky nezkoumané lokality pozbývaly smyslu a již prezentované závěry mohou mít pouze podmíněnou platnost. Podstatnější než jednoznačný výsledek je podle autora mínění jiný aspekt tvorby kresebných rekonstrukcí. Za každou z předložených kreseb (nejen olomučanského hradu) musíme totiž vidět především tvůrčí proces, spojený se zájmem o danou lokalitu, o poznání její dávno zaniklé středověké podoby a poslání jednotlivých částí hradního organismu. Výsledky sice většinou zůstávají neověřitelné, avšak domyšleno do důsledků – právě v odborně obhajitelných kresebných rekonstrukcích zaniklých či na prahu zániku stojících kastelologických lokalit se může skrývat jejich nový, bohužel již pouze virtuální život.

Poznámky: 1) K historii hradu zejména Bolina, P. – Doležel, J.: Hrad na Dražanské vrchovině do konce 13. století (počáteční stav výzkumu). In: *Archaeologia historica* 13. Brno 1988, s. 321 – 352; Procházka, R.: Od Obřan k Novému hradu. In: *Castellologica bohemica* 4. Praha 1994, s. 63 – 66; Štětina, J.: Hrad Olomučany. In: *Castellologica bohemica* 10. Praha 2003, s. 199 – 220 (zde i seznam další literatury); Machač, K.: Olomučany a okolí. Zaujímavosti z historie. *Křtiny* 2003, s. 5 – 8, 13. 2) Doležel, J.: Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov). In: *Archaeologia historica* 20. Brno 1995, s. 201 – 217. 3) Souchopová, V. – Merta, J. – Truhlář, J. – Balák, I. – Štefka, L.: *Cesta železa Moravským krasem*. Blansko 2003, s. 18 – 25, 87 – 89. 4) Štětina, J.: Hrad Olomučany. In: *Castellologica bohemica* 10. Praha 2003, s. 199 – 220. 5) Plaček, M.: K vývoji hradů v povodí Svitavy. In: *Archaeologia historica* 13. Brno 1988, s. 307 – 320; Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů hrádků a tvrzí*. Praha 2001, s. 36, 173, 456 – 457. Všechny autorovi známé terénní náčrty lokality s komentářem zájemce nalezne v článku Štětina, J.: Hrad Olomučany. In: *Castellologica bohemica* 10. Praha 2003, s. 201 – 203. 6) Přímý úsek zdíva bříty existoval ve svahu suťového kuželu věže mezi lety 1996 – 2001, poté v nadzemní partii zaniknul. 7) Pod jménem hrad Olomučany publikováno na www.hrady.cz. 8) Šimeček, P. – Plaček, M. – Skálová, V.: *Copuli lapidum I + II*. Hradby a hrádky v povodí Svratky a Svitavy. Brno 2009, s. 49.

Hrady Alsaska III

Jiří Hoza – Milan Zikmund – Zdeněk Sadílek – Karel Miklas

(pokračování z minulého čísla)

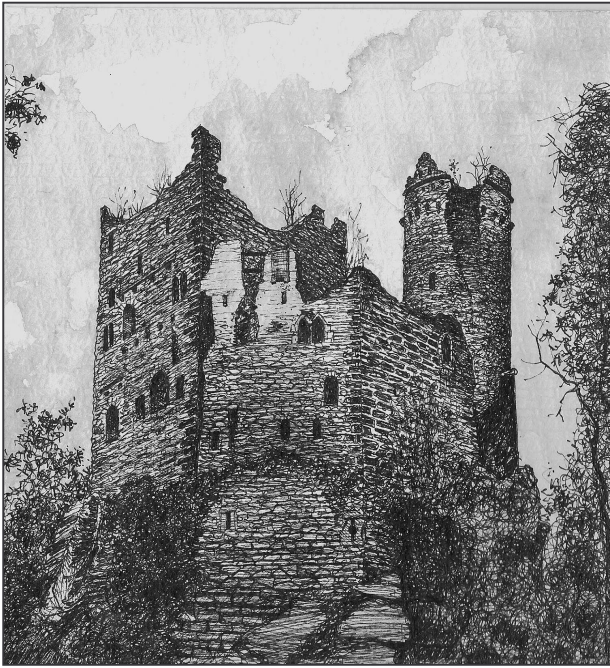
Chateaux d'Ottrott

Oba sousedící hrady (Rathsamhausen, Lutzelbourg) byly vystavěny na ostrožně v nadmořské výšce 485 m. Archeologické vykopávky dovolují konstatovat, že první hradby byly vystavěny v 11. – 12. stol.¹⁾ Následkem požáru bylo místo přestavěno na dva hrady:

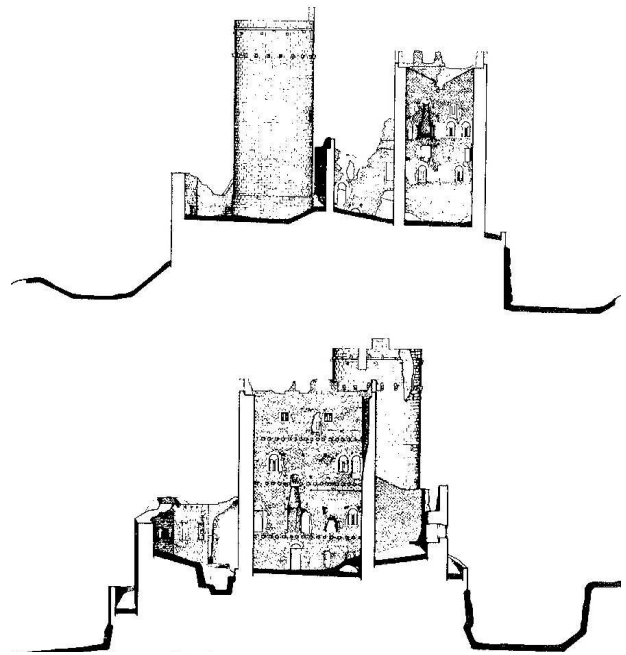
Rathsamhausen

Nejstarší částí je impozantní čtverhranná obytná věž (okolo 1180 – 1200). Krásná románská stavba s četnými dekorativními články na hlavicích a sloupcích. Stranou možného útoku je otočena západní stěna bez oken, která je opatřena bosovaným zdivem, majícím kromě významné funkce antidetonační proti střelám dopadajícím z

potencionálních obléhacích strojů rovněž výraznou míru dekorační. Stavba z červeného pískovce obsahuje přízemí a 3 podlaží. Přízemí sloužilo jako sklep k uchování vína z vinic oblasti Ottrott. První poschodí obsahuje krb, pec s kuchyní a služební komnaty. Ve druhém poschodí, bohatě zdobené románskými plastikami, se nacházel panský sál v pravém slova smyslu.²⁾ Tato stavba je jedním z řídkých příkladů dochovaných donjonů v Alsasku a vůbec v celé východní Francii. Hradba obkružuje hradní areál a v severovýchodní části je do ní vetknut kruhový donjon postavený v pol. 13. stol., na severozápadě je přerušena podkovovitou flankovací baštou.³⁾

Chateau d'Ottrott – Rathsamhausen (kresba M. Zikmund).

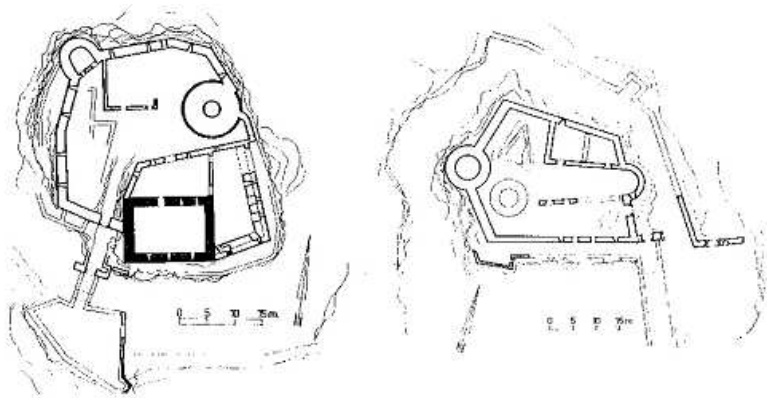

Chateau d'Ottrott – Rathsamhausen, řez donjonem (podle díla cit. v pozn. 1).

Lutzelbourg

Druhý z hradů je oddělen od hradu Rathsamhausen příkopem a je vzdálen přibližně padesát metrů východním směrem. Hradní staveniště je vymezeno pětiúhelným půdorysem, na východ je orientována brána, kterou kryje podkovovitá flankovací bašta. Kruhový bergfrit je vetknut do západní hradby a obrací se směrem k hradu Rathsamhausen. Tato stavba je datována do pol. 13. stol. Zdi jsou opět vystavěny z bosovaného zdiva a jsou na mnoha místech proraženy střílnami. Za stoleté války je hrad v r. 1370 zničen tlupami Angličanů a tlupami z Armagnacu. Je obnoven až okolo r. 1400. Severní stěna paláce je krásným příkladem panského paláce konce 14. stol. Palác o 2 poschodích na přízemí je osvětlen čtverhrannými okny z nádvoří a koruna zdiva paláce je zdobena slepou arkaturou. Plochostropá patra spočívala na konzolách s dodnes zachovanými reliéfními erby.⁴⁾

Původní hrad byl založen alsaským hrabětem, mocným pánem, ovládající oblast okolo Mont Saint Odile. Ale v r. 1114 je vyhnán Hohenstauffy a nachází útočiště na hradě Dabo. Rekonstruovaný hrad se stal centrem pro řízení celého regionu a když Hohenštaufové usedají na císařský trůn, stává se opravdovým říšským palácem. Okolo r. 1180 se hlavní centrum stěhuje do města Obernai. Hrad je svěřen tedy ministři, jehož rod se stává velmi mocným, finančním opatstvím Mont Saint Odile. V r. 1197 alsaský hrabě zničil hrad Hohenstauffů. V roce 1232 se biskup ze Štrasburku pokusil zabrat vlastnictví císařského rodu, ale nakonec hrad zůstává v císařském držení. Po těchto epizodách hrady ztrácejí na významu a stávají se majetkem několika dalších rodů. Ve 14. stol. je Lutzelbourg zničen a rekonstruován ve 2 periodách. V r. 1424 je hrad postoupen Hohenštaufům, kteří jej chtějí věnovat burgundskému vévodovi, Charlesovi le Téménaire. Biskup jej tedy nechává zastavit. Lutzelbourg je ještě obydlen v 16. stol. Definitivně

Chateau d'Ottrott – půdorys hradů Rathsamhausen (vlevo), Lutzelbourg (vpravo) podle díla cit. v pozn. 1.

zničen, jako mnoho alsaských hradů, je během třicetileté války.⁵⁾

4. fáze hradů Ottrott

Vykopávky dokazují, že na konci 11. stol. je hrad vystavěn ze dřeva na kamenných základech šlechticem, majícím vztah k opatství Hohenbourg-Mont St. Odile. Po r. 1115 v majetku opatství, páni z Lutzelbourgu jsou ve službách alsaského vévody. Opravují spálený hrad na poč. 12. stol. Kolem r. 1200 se rod pouští do stavby podle nových vojenských principů na základě teritoriální politiky Hohenštaufů. Během pol. 13. stol. se rod rozděluje mezi dva tábory, které se střetnou a jedna část rodu zakládá nový hrad. Dvě části mají tedy společnou historii, více či méně autonomní, do doby, než se opět stanou majetkem pánů z Rathsamhausenu na konci 16. stol.⁶⁾

Poznámky: 1) Mengus, N. – Fuchs, M. – Rieger, T.: Chateaux forts d'Alsace. Barcelona 2001, s. 88. 2) Salch, Ch. L.: Dictionnaire des chateaux et des fortifications du moyen age en France. Paris 1978, s. 869 – 871. 3) Citace v pozn. 1. 4) Citace v pozn. 2, s. 868 – 871. 5) Citace v pozn. 1. 6) Citace v pozn. 1.